

Ερευνητική εργασία (project) για τις διαβατήριες τελετές

Για το πέρασμα από την παιδική ηλικία στην εφηβεία και από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή πραγματοποιούνταν στην αρχαία Ελλάδα αλλά και σε άλλα μέρη οι λεγόμενες διαβατήριες τελετές. Οι τελετές αυτές σηματοδοτούσαν τη μετάβαση από ένα στάδιο της ζωής του ανθρώπου στο επόμενο. Να συγκεντρώσετε πληροφορίες από τις παρακάτω πηγές και από το διαδίκτυο και να συζητήσετε το θέμα. Υπάρχουν αντίστοιχες τελετές στην εποχή μας που σηματοδοτούν κομβικές φάσεις της ζωής του ανθρώπου;

- **Διαβατήριες τελετές και θηριώδεις αφηγήσεις: η εφηβεία των αγοριών στον μύθο**

Οι αρχαίες αφηγήσεις έβλεπαν την εφηβεία ως φάση έξω- ή προ-πολιτισμική. Οι σχετικές αντιλήψεις με κανένα τρόπο δεν αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ελληνικής μυθολογίας. Αντίθετα, απαντούν σε όλες τις προ-καπιταλιστικές κοινότητες, όπως σε ινδιάνικες και αφρικάνικες φυλές. Σε κοινωνίες «πρωτογονικές» ή «αρχαϊκές», όπως συχνά τις ονομάζουμε. Κοινωνίες «σκληρότητας» όπως θα έλεγε ο Antonin Artaud, κοινωνίες «ολικών παροχών» όπως τις είπε ο Marcel Mauss, κοινωνίες δηλαδή που, μέσα από ένα αυστηρό πλέγμα οικονομικών, ηθικών και τελετουργικών σχέσεων, παραχωρούσαν status στα μέλη τους.

Μελέτες της κοινωνικής ανθρωπολογίας¹ δείχνουν πως, σε διάφορους λαούς, η εφηβεία αποτελεί κομβική φάση μετάβασης από την προηγούμενη κατάσταση της παιδικότητας σε μια επόμενη, αυτήν της ενηλικίωσης. Για το λόγο αυτό, φορτιζόταν με ιδιαίτερες ιεροπρακτικές² εντάσεις. Σύμφωνα με γνωστή μελέτη του Arnold van Gennep (*Rites of passage*), το νεαρό άτομο έπρεπε να περάσει μέσα από μια τριμερή διαδικασία. Η πρώτη της φάση ήταν του (δια)χωρισμού (segregation/isolation) κυριολεκτικού ή μεταφορικού από την κοινότητα. Αμέσως μετά, κατά την μετάβαση καθαυτή, το νεαρό άτομο ειδωνόταν με εκμηδενισμένη ταυτότητα (transition/annihilation), σαν να έχει απολέσει δηλαδή όλα τα προγενέστερα χαρακτηριστικά του, χαρακτηριστικά της ανθρωπίνης του υπόστασης ή και της ζωής του της ίδιας. Κατά τη μετάβαση συνέβαινε ένας θάνατος, βεβαιωμένος και απόλυτος στο συμβολικό επίπεδο, πολύ πιθανός, ωστόσο, και στην πραγματικότητα. Γιατί η διαδικασία κάποιες φορές επέβαλλε την υπαγωγή σε δοκιμασίες και βασανιστήρια ή την πραγματοποίηση κάποιου επικίνδυνου άθλου, αν και είναι αλήθεια ότι οι δύσκολες συνθήκες απομόνωσης, όποτε το πράγμα συνέβαινε έτσι, αποτελούσαν βασανιστική δοκιμασία και άθλο από μόνες τους. Στο τέλος, ερχόταν η επανενσωμάτωση (reintegration) με το νέο status³ που η κοινότητα εκχωρούσε στα μέλη της.

Τώρα, αν εστιάσουμε στα δεδομένα της ελληνικής αρχαιότητας, θα δούμε ότι, το ευαίσθητο στάδιο της μετάβασης το νεαρό άτομο το διερχόταν κατ' ουσίαν

¹ επιστημονικός κλάδος που μελετά τον άνθρωπο και τις κοινωνίες

² σχετικές με την πρακτική της τέλεσης ιερών πράξεων ή τελετών

³ κύρος

μόνο του ή με τη συντροφιά ομηλίκων και με τελετουργική εποπτεία, καθώς υπήρχε η πεποίθηση ότι βρισκόταν υπό την προστασία μιας θεότητας. Τα αγόρια, εφοδιασμένα με τα ελάχιστα, έναν χιτωνίσκο, ίσως ένα μαχαίράκι και ελαφρύ ακόντιο, χρειαζόταν να περιπλανηθούν σε επικίνδυνες εσχατιές⁴ στα όρια του πολιτισμού, ζώντας απ' το κυνήγι. Εκεί ήταν που αξιοποιούσαν στοιχεία τα οποία η κοινότητα θεωρούσε εγγενή⁵ στην ηβώσα⁶ φύση τους, στοιχεία που έπρεπε να βγουν στην επιφάνεια, να εκδηλωθούν και να αναπτυχθούν σε όλο το φάσμα της δυναμικής τους, μέχρι να θεωρηθεί ότι έχουν ελεγχθεί πλήρως, ώστε να επιτραπεί τελικά η επιθυμητή κοινωνική ενσωμάτωση. Έτσι, τα αγόρια αντιμετωπίζονταν και λειτουργούσαν ως παράδοξα πλάσματα της άγριας φύσης που, μέχρι να εξημερωθούν, μπορούσαν –ή μάλλον όφειλαν– να εφαρμόζουν τεχνικές απρόβλεπτες και εν γένει ασύμβατες με τις αξίες που η κοινότητα επέβαλλε στα αναγνωρισμένα μέλη της. Με άλλα λόγια, ο έφηβος, εκφραστής μιας αμφίσημης⁷ αγριότητας, έπρεπε να κινείται αθέατος, αφανής, εφαρμόζοντας τις τεχνικές του κυνηγού: τον δόλο και την απάτη. Κι όταν χτυπούσε, δεν είχε την πολυτέλεια της αστοχίας. Η συνθήκη της εφηβείας απαιτούσε ακρίβεια.

Σε αυτά τα στοιχεία εστίαζε το πολύ σημαντικό άρθρο “Le chasseur noir et l'érhébrie athénienne” του μαρξιστή μελετητή Pierre Vidal-Naquet. Βασισμένος σε πηγές που χρονολογούνται από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και μετά (όπως σπαράγματα⁸ του ιστορικού Εφόρου και τις *Ερωτήσεις* του Πλούταρχου) –και που, ωστόσο, απηχούν πολύ αρχαιότερες πεποιθήσεις– εξέτασε έναν μύθο, ελάχιστα γνωστό, όμως αιτιολογικό της τελετουργίας των Απατουρίων μέσω της οποίας οι Αθηναίοι έφηβοι εγγράφονταν ως πολίτες στους καταλόγους των φρατριών⁹ τους. Σύμφωνα με τον μύθο αυτό, ο νεαρός Μέλανθος –το όνομά του σήμαινε μαύρο λουλούδι – είχε έρθει πρόσφυγας από τη Μεσσηνία στην Αττική μετά την κάθοδο των Δωριέων και τριγυρνούσε σαν αγρίμι, μακριά από την πόλη. Για να ζήσει κυνηγούσε ολομόναχος στην Πάρνηθα, στη δύσβατη περιοχή της Μελαίνης που αποτελούσε φυσικό σύνορο μεταξύ Αθηναίων και Βοιωτών. Κι εκεί, έπεσε κατά τύχη πάνω στον θηβαϊκό στρατό που ετοιμαζόταν για εισβολή στην Αττική με επικεφαλής το απόλυτο αντίθετο του Μέλανθου στο συμβολικό επίπεδο. Γιατί βασιλιάς των Θηβαίων ήταν ο Ξάνθος, δηλαδή ο ξανθός, ο λαμπρός, ένας πλήρως οπλισμένος πελώριος πολεμιστής. Ο Ξάνθος πρότεινε οι διενέξεις του με τους Αθηναίους να λυθούν με μια μονομαχία του με τον αντίπαλο βασιλιά. Ωστόσο, ο Αθηναίος βασιλιάς ήταν γέροντας κι αδύναμος και κανένας πολίτης δεν προσφερόταν να μονομαχήσει στη θέση του. Προσφέρθηκε ωστόσο ο νεαρός «μαύρος» πρόσφυγας, το «αγριολούλουδο». Και βγήκε νικητής, σώζοντας την Αθήνα ολόκληρη, γιατί, πριν μονομαχήσει, έκανε δέηση στον Δία άπατήνορα –τον Δία της απάτης με τον οποίο

⁴τα τελευταία, τα πιο απομακρυσμένα τμήματα μιας σχετικά μεγάλης έκτασης.

⁵ *σύμφυτα*, εδώ συνυφασμένα με την εφηβεία

⁶ η πρώτη νεανική ηλικία, κυρίως από την άποψη της φυσιολογίας.

⁷ που επιδέχεται δύο διαφορετικές ερμηνείες· δίσημης

⁸ κομμάτια παλαιών χειρογράφων ή περγαμηνών, που περιέχουν μικρά και κολοβά αποσπάσματα κειμένων.

⁹ υποδιαιρέσεων της αρχαίας φυλής. Στη φρατρία ανήκαν δεκάδες έως εκατοντάδες γένη ή οικογένειες

συνδέθηκαν εντέλει τα αθηναϊκά Απατούρια— που του έστειλε ως προστάτη του τον Διόνυσο των κυνηγών, έναν Διόνυσο «*νυκτερινόν και μελαναίγιδα*», καλυμμένο δηλαδή με μαύρο γιδοτόμαρο, ο οποίος βύθισε τις κινήσεις του νεαρού στην πιο ζοφερή¹⁰ ομίχλη.

Κι άλλες μυθικές φιγούρες υπήρξαν εμβληματικές της εφηβείας. Μια περίπτωση ήταν ο Περσέας, στον οποίο ο βασιλιάς της Σερίφου Πολυδέκτης ανέθεσε να φτάσει ως τα πέρατα του Ωκεανού για να φέρει το κεφάλι της Γοργούς. Κι εκείνος τα κατάφερε, με τη βοήθεια του Ερμή και της Αθηνάς που του έδωσαν να φορέσει το σκουφί του Άδη από δέρμα σκύλου, την Άιδου κυνήν (Φερεκύδης 26), εκείνο το σκουφί που η παράδοση έλεγε ότι κάλυπτε πλήρως τον φέροντα σε μια μυστηριώδη αχλύ¹¹ κάνοντάς τον αόρατο (πρβλ. *Ιλιάδα* Ε 845).

Άλλος φημισμένος έφηβος ήταν ο Ιάσοντας, που, κατεβαίνοντας από τους πηλιορείτικους τόπους των Κενταύρων, εμφανίστηκε στον Πελία, κατ' εκπλήρωση παλιότερου δελφικού χρησμού, δυσοίωνα μονοσάνδαλος και καλυμμένος με δορά¹² αιλουροειδούς, για να αναλάβει να φέρει από χώρα μακρινή το χρυσόμαλλο δέρας που θα του εξασφάλιζε τον θρόνο της Ιωλκού:

«Ήταν γραφτό ο Πελίας απ' των λαμπρών Αιολιδών τα χέρια
να σκοτωθεί κι απ' τις αδάμαστες βουλές τους.
Γιατί είχε έρθει παγερή η μαντεία στο δολερό μυαλό του,
που του 'χαν πει πλάι στον ομφαλό, το κέντρο της πολύδεντρης μητέρας γης,
με κάθε τρόπο απ' τον μονοσάνδαλο να φυλαχτεί,
όταν από τα απόκρημνα λημέρια του
κατέβει στην περίβλεπτη τη γη της ξακουστής Ιωλκού,
είτε ξένος λάχει να 'ναι αυτός είτε και συμπολίτης.

Κι όταν έφτασε η ώρα,
εκείνος ήρθε, έκπαγλος¹³ νέος με διπλό κοντάρι,
και πάνω του φόραγε ρούχο διπλό,
ένα το ντόπιο των Μαγνητών που εφάρμοζε στο εξαίσιο κορμί του
κι απάνω του δέρμα λεοπάρδαλης να τον φυλάει απ' τις ραγδαίες τις μπόρες,
κι άκοφτοι οι πανέμορφοι οι βόστρυχοί του
πέφτανε κυματίζοντας σ' ολόκληρη την πλάτη.»
(Πίνδαρος, *Τέταρτος Πυθιονικός* 71-82)

Και, βέβαια, τρίτος αρχετυπικός ήρωας των εφήβων ήταν ο Ορέστης που, όπως δήλωνε και το όνομά του, αναμενόταν να κατέβει απ' τα βουνά. Στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου, όταν ο νέος πρωτοεμφανίζεται στην Ηλέκτρα, της δείχνει ως σημάδι αναγνώρισης ένα κέντημα που του είχε εκείνη παλιότερα δώσει, υφασμένο από τα χέρια της με παραστάσεις αγριμιών (*θήρειον γραφήν* 232), και το οποίο κρατούσε μαζί του όλο τον καιρό της απουσίας του. Κι όταν πια σφάζει την Κλυταιμνήστρα και τον Αίγισθο, τους βγάζει απ' το παλάτι τυλιγμένους σε δίχτυ κυνηγετικό, επιδεικνύοντάς τους ως θηράματα της τέχνης που του δίδαξε η εφηβεία του:

¹⁰ υπερβολικά σκοτεινή· κατασκότεινη

¹¹ αραιή ομίχλη· καταχνιά

¹² γδαρμένο δέρμα ζώου· τομάρι

¹³ εκπληκτικός, υπέροχος σε ομορφιά, θαυμάσιος

«Δίχτυ που πιάνουν τα άγρια ζώα ή σκέπασμα
φερέτρου που τυλίγει τον νεκρόν ολόκορμα;
Βεβαίως δίχτυ θα το πεις και δίχτυ κυνηγετικό
και πέπλους που τα πόδια πεδικλώνουν.
Τέτοιο θε να 'χε ένας ληστής που ζει
τους ξένους απατώντας και τα χρήματα των άλλων κλέβοντας,
γιατί ξεκάνοντας τέτοιους πολλούς με απάτη
μεγάλη θα 'νοιωθε χαρά μέσα στα φρένα.»(997-1004, μτφρ. Ερρ. Χατζηανέστη)

Λεπτομέρεια από το δαχτυλίδι της Τίρυνθας

Κατά τον μύθο, ο Ορέστης τελούσε υπό την πλήρη εποπτεία, αλλά και κάτω από την κατηγορική¹⁴ προσταγή, του Απόλλωνα, θεού πολύ συχνά γνωστού με το επίθετο Λύκ(ε)ιος. Η συγκεκριμένη επωνυμία εύκολα παραπέμπει στη Λυκία, στην οποία ο θεός λατρευόταν. Ο μύθος που την εξηγεί, ωστόσο, συνδέει τον Απόλλωνα με τους λύκους και την *λύκαν*, το αμυδρό φως (επίσης η λατινική ρίζα της λέξης είναι *luc-*). Ο μύθος διευκρινίζει ότι η έγκυος Λητώ, κατεβαίνοντας από τους τόπους των Υπερβορείων, κινείτο πάντοτε τη νύχτα, υπό το φως της σελήνης και με τη συνοδεία λύκων για να αποφύγει το ζηλόφθονο βλέμμα της Ήρας, αναζητώντας τόπο με πλήρες φως για να γεννήσει. Η Λητώ βρήκε το καταφύγιό της τελικά στη Δήλο, το νησί που δήλωσε (φανέρωσε) τον Απόλλωνα. Είναι ενδιαφέρον όμως ότι, στην Πελοπόννησο, ιδιαίτερη λατρεία του υπήρχε στην Αρκαδία, σε ζώνη ορεινή και μυθολογικά συνδεδεμένη με τους λύκους και τους εφήβους όπως δείχνει ο Richard Buxton στο άρθρο του “Wolves and werewolves in ancient Greek thought”. Επρόκειτο για τη λατρεία του Απόλλωνα Επικουρείου, του προστάτη δηλαδή των κούρων. Μεγάλος ναός του σώζεται στις Βάσσειες –η λέξη σημαίνει τις κοιλάδες– στα υψίπεδα ανάμεσα στα όρη Ελαίο, Κωτίλιο και Λυκαίο, δηλαδή στην περιοχή δράσης του θρυλικού λυκόμορφου γενάρχη των Αρκάδων Λυκάονα, ιδρυτή της αρχαίας πελασγικής λατρείας του Λυκαίου Διός (Παυσανίας VIII 1-2). Ο

¹⁴ ρητή, απόλυτη

συγκεκριμένος ναός είχε χτιστεί στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. από τον Ικτίνο, τον αρχιτέκτονα του Παρθενώνα. Οι παραδόσεις που αναφέρει ο Πausanias (VIII 39), ωστόσο, μιλούν για την ύπαρξη αρχαιότερου οικοδομήματος, του όψιμου 7^{ου} αιώνα π.Χ., στην ίδια θέση, το οποίο είχαν αφιερώσει οι γειτονικοί Φιγαλείς στον Απόλλωνα επειδή τους είχε βοηθήσει να ανακαταλάβουν την πόλη τους από τους Σπαρτιάτες το 659 π.Χ., στη διάρκεια του β' Μεσσηνιακού Πολέμου. Γιατί, τότε, είχαν πάρει δελφικό χρησμό ότι θα απέκρουαν τον Δωρικό κίνδυνο με την επέμβαση 100 επίλεκτων Ορεσθασίων που, ωστόσο, θα βάδιζαν σε βέβαιο θάνατο. Δεν είναι καθόλου απίθανο λοιπόν η συγκεκριμένη λατρεία του Επικουρείου να είχε να κάνει με εφήβους που ζούσαν σε τόπο ορεινό και γίνονταν αντιληπτοί ως λύκοι. Κατά παράδοση, εξάλλου, οι έφηβοι μοιράζονταν κοινά ήθη με τους λύκους. Αφενός μπορούσαν να υπάρξουν μόνοι στις εσχατιές. Αφετέρου, δένονταν με ακλόνητους δεσμούς με τους συντρόφους τους, για να χτυπήσουν όμως τον στόχο τους με δόλο και κίνηση ακανόνιστη, έτσι όπως το περιγράφει ο Πίνδαρος στον *Δεύτερο Πυθιονικό* 83-5:

«δεν έχω θράσος, στον φίλο είθε να 'μαι πάντα φίλος,
μα απ' τον εχθρό εκδίκηση θα πάρω, μ' επίθεση αναπάντεχη ωσάν τον λύκο,
δώθε πότε πατώντας, πότε κείθε, σε μονοπάτια φιδωτά.»
(οὐ οἱ μετέχω θράσεος: φίλον εἴη φιλεῖν:
ποτὶ δ' ἐχθρὸν ἅτ' ἐχθρὸς ἔων λύκοιο δίκαν ὑποθεύσομαι,
ἄλλ' ἄλλοτε πατέων ὁδοῖς σκολιαῖς.)

Το λατρευτικό πλέγμα των Βασσών υποκρύπτει λοιπόν μian αντίληψη, μακραίωνα παγιωμένη στο ελληνικό φαντασιακό, περί θηριομορφίας των εφήβων. Σαφέστερη απεικόνισή της ίσως μας έχει σωθεί σε ένα, κατά πολύ αρχαιότερο, σφραγιστικό δαχτυλίδι από την Τίρυνθα που εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Το δαχτυλίδι χρονολογείται στον 15^ο αιώνα π.Χ. και, στη σφενδόνη του, εικονίζει δωροφόρους που κατευθύνονται προς καθισμένη γυναικεία μορφή, η οποία υψώνει προς την πλευρά τους ρυτό¹⁵, ενώ πίσω της βρίσκεται ένας αητός. Η επιβλητικότητα της στάσης της γυναικείας φιγούρας ξεκάθαρα μαρτυρεί πως πρόκειται για ιέρεια ή θεά, ενώ οι μορφές που κινούνται προς αυτήν, κρατώντας πρόχους¹⁶ και μικρά ζώα, συνήθως ερμηνεύονται ως κατώτεροι δαίμονες της κρητο-μυκηναϊκής θρησκείας. Κατά την άποψή μου, η όλη σύλληψη και τεχνοτροπική απόδοση της αναπαράστασης του δαχτυλιδιού είναι κατεξοχήν μυκηναϊκή. Και οι εικονιζόμενοι ως δαίμονες δεν είναι άλλοι από εφήβους κατά τη διαβατήρια τελετή. Άλλωστε, παρά τις κτηνώδεις μορφές τους, φαίνονται να έχουν μπράτσα κανονικά, σημαδεμένα με σπειροειδή τατουάζ, συμβολικές ενδείξεις πιθανά της μεταβατικής τους υπόστασης.

Titania Matina, (2014) [Διαβατήριες τελετές και θηριώδεις αφηγήσεις: η εφηβεία των αγοριών στον μύθο](#), Ερανιστής

¹⁵ δοχείο για πόσιμα υγρά ή χοές

¹⁶ αγγεία για υγρά με κάθετες λαβές

- **Τα Απατούρια**

Τα Απατούρια ήταν μία γιορτή με κοινωνικό κυρίως περιεχόμενο, το οποίο επισκίαζε το θρησκευτικό, και οργανώνονταν ετησίως με αφορμή την εγγραφή των αγοριών της Αθήνας στους καταλόγους των πολιτών. Η ονομασία της υποδηλώνει τον εορτασμό της κοινής πατρότητας, αφού θεωρητικά όλα τα άρρενα μέλη των φρατριών κατάγονταν από έναν κοινό πρόγονο. Δεν είναι ξεκάθαρο εάν η ίδια διαδικασία ακολουθούνταν και για τα κορίτσια. Ωστόσο, όταν μία κοπέλα παντρευόταν, η φρατρία στην οποία ανήκε συχνά τελούσε θυσία κατά τη διάρκεια των Απατουρίων.

Η γιορτή λάμβανε χώρα το μήνα Πυανοψιώννα -τον Οκτώβριο- και διαρκούσε τουλάχιστον τρεις μέρες, αλλά η ημερομηνία έναρξης δεν ήταν σταθερή και προκαθορισμένη, αφού η διοργάνωσή της εξαρτιόταν από τις φρατρίες. Τα Απατούρια ήταν ουσιαστικά μία γιορτή όπου συμμετείχαν και παρακολουθούσαν όλες οι φρατρίες, αλλά η καθεμία χωριστά -σύμφωνα με τις περιστάσεις και την παράδοσή της- τη διοργάνωνε σε διαφορετική ημερομηνία του ίδιου μήνα.

Η πρώτη ημέρα της γιορτής ονομαζόταν *δόρπεια* ή *δορπία*, γιατί τα μέλη της φρατρίας συγκεντρώνονταν για το κοινό δείπνο (το *δόρπον*), το οποίο πραγματοποιούνταν στο σπίτι ενός από τους συγγενείς. Η δεύτερη ημέρα ονομαζόταν *ανάρρυσις*, λέξη που υποδήλωνε τη σχετική τελετουργία της θυσίας αίγας ή προβάτου. Η θυσία γινόταν προς τιμήν του προστάτη-θεού της φρατρίας, συνήθως του Δία Φρατρίου ή της Αθηνάς Φρατρίας. Η τρίτη ημέρα καλούνταν *κουρεώτις* και τότε υποδέχονταν τα νέα μέλη στη φρατρία. Η ονομασία της οφειλόταν είτε στην εισαγωγή των *κούρων* (αγοριών), είτε στο έθιμο να κόβουν τα μαλλιά των παιδιών πριν από την τελετή. Οι γονείς των παιδιών που εισάγονταν στη φρατρία προσέφεραν στους φράτορες το *μείον*, αρνί ή πρόβατο για τη θυσία. Εάν τα αγόρια ήταν σε προχωρημένη ηλικία, το σφάγιο ονομαζόταν *κούρειον*. Κατά την [περίοδο της εφηβείας](#), τα αγόρια εισάγονταν στη φρατρία για δεύτερη φορά, προκειμένου να αποκτήσουν το δικαίωμα μέλους.

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Η Ελληνική ιστορία στο διαδίκτυο, Κλασική εποχή <http://www.ime.gr/chronos/05/gr/culture/4110apatouria.html>

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

Τίτλος: Ερευνητική εργασία για τις διαβατήριες τελετές

Σχεδιασμός: Αγγελάκος Κωνσταντίνος, Αυδή Άβρα, Αλεξίου
Γεωργία, Μερκούρη Αναστασία, Μητελούδης Πανταζής,
Μητρούλιας Παναγιώτης, Παπαλού Σοφία, Πασσάς Ιωάννης,
Χριστόπουλος Δημήτριος

Ημερομηνία ανάρτησης: 19/12/2024

Έκδοση: v1.0

Το παρόν αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της Πράξης «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ (MIS) 6010165, του Προγράμματος «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021-2027» που υλοποιείται από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων
και Αθλητισμού

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πρόγραμμα

Ανθρώπινο Δυναμικό και
Κοινωνική Συνοχή